

PERSONA ENTREVISTADA	Atlàntida Coll
LLOC	Mèxic D.F.
DATA	24 juliol 2002

S	M'interessaria saber allà on vares néixer, que el teu cas ja sé que és excepcional, però explica'l una mica...
A	<p>Sí, quan els pares van sortir de Catalunya, van anar a París... bueno, a través de totes les aventures, com tots els exiliats... De París van sortir el mateix dia que van entrar els alemanys, es van refugiar al sud de França, i per fi van sortir per Bo?? amb l'últim barco, que va sortir controlat per França abans de Bi??. Llavors, era una barco que estava ple de refugiats de tota mena, inclús hi havia don Niceto Alcalá Zamora, al mateix barco, amb el que ells van sortir. Aquest barco va arribar a Dakar, i Bishi?? el va reclamar que tornés. Llavors es van quedar a Dakar i hi va començar a haver un conflicte internacional perquè naturalment no volien que el barco tornés a França per la quantitat de gent que hi havia, i que era (??lalzina??). I aleshores es va quedar aturat tot aquest procés entre Bishi, que volia que tornés, i totes les forces internacionals, diversos països que volien salvar a la gent que hi havia en aquell barco.</p> <p>Bueno, van estar de gener a finals de maig del 41. Llavors, el 41, al moment de que al barco li donen el permís de sortida, a mi se m'ocorre néixer, oportuna... (rialles). Llavors vaig néixer jo, a Dakar, a terra, no al barco; i al cap d'un parell de dies el barco va sortir amb nosaltres, la mare i jo també vam pujar al barco, cap a Casablanca. A Casablanca van baixar a tota la gent, i el barco va tornar a Tolon??, i va ser un dels barcos que van enfonsar a Tolon?? en el famós...</p> <p>De la gent que van baixar del barco, la van enviar, a tots, en un camp de concentració al Sahara que es deia Casbatarsna??; i els únics que no vam anar al camp vam ser don Niceto Alcalá Zamora, els pares i jo, perquè la mare s'estava morint de febres fuerterales?? Aleshores... d'alguna manera és una altra història... el pare va aconseguir baixar-nos perquè ja estàvem... bueno, jo era una nena de quatre dies... i el pare va aconseguir baixar la mare i a mi, i per això vam salvar la vida, perquè si no la mare, tal com estava, s'hauria mort al camp. Ens vam quedar varis mesos a Casablanca, i de Casablanca, amb un barco portuguès, Serpapinto(?), vam arribar a Nova York.</p> <p>Nosaltres en un principi, bueno d'acord amb les notes que jo tinc del pare i lo que ells m'havien explicat de joveneta, teníem que anar a l'Argentina o a Veneçuela, que eren els puestos que teníem visat, era el destí en aquell moment diguéssim, no?, que era on anava el barco, a Veneçuela i després a Argentina... però, bueno, al canviar-se les coses de Casablanca, vam sortir amb aquest barco que era portuguès cap a Nova York i vam arribar a Nova York igual... m'explicaven els pares també... a aquesta escena de la pel·lícula 'Emigrante' (o inmigrante) del Chaplin, que algú treu una ampolla de xampany i acaben tots (??) de la presó, lo mateix... I la mare deia que era meravellós perquè per primera vegada des de que havia sortit d'Espanya tenia llençols nets cada nit, i com que m'estava alletant a mi li donaven uns gots de llet d'un litro fenomenals, llavors era una delícia.</p> <p>Bueno, d'allí vam poder sortir, una altra història, i el primer barco que va sortir... li van oferir al pare que es quedés a Estats Units...</p>
S	El pare quin ofici tenia?
A	<p>El meu pare era advocat, era secretari del tribunal militar de Barcelona.</p> <p>I llavors els van oferir quedar-se a Estats Units i el pare no es va voler quedar perquè no li van agradar els americans, el poc contacte que havia tingut aquells dies a al presó amb ells, no li van agradar...</p>
S	Com es deia el pare?

A	Antoni Coll Maroto. Ell era de l'illa de Mallorca. I el primer barco que sortia, pel primer país llatinoamericà, era una barco que es deia Veracruz que va arribar al port de Veracruz, llavors amb aquell barco vam arribar a Veracruz.
S	Una pregunta, per què marxen d'Espanya, políticament estaven en algun partit?
A	Jo crec que com a partit, partit, no... tots dos eren socialistes però no crec que fossin militants d'un partit, no ho sé... perquè... és que d'alguna manera, en la meua infantesa, es parlava molt de la guerra, es parlava de lo que havia passat, algunes vegades alguna anècdota... en general coses sense massa tragèdia...
S	Si els haguessis de definir, tant al pare com a la mare?
A	Socialistes.
S	Catalanistes també?
A	Catalanistes.
S	Republicans?
A	Republicans.
S	O sigui aquests tres adjectius li posaries?
A	Sí.
S	A pare i mare...
A	A pare i mare, sí. la mare potser més militant, i potser la mare es va tornar més militant aquí de lo que havia estat, i els ideals de la seva joventut els va créixer, diguéssim, a la seva estada a Mèxic.
S	A veure, allà hi havia un partit socialista que tenia molt poca base, que era un partit minoritari, que era el partit de Unió Socialista de Catalunya, que estava format per intel·lectuals, bàsicament hi havia en Xirau, hi havia en Costal... gent d'aquesta...
A	No em sona. De lo que em sona, de lo que es parlava de vegades era de la UGT...
S	Sí es clar... perquè anava lligat...
A	Però no es parlava de cap partit. Bueno, som a Veracru, agafem un tren, arribem a Mèxic, surten de l'estació del tren, no naturalment saben què fer, no coneixen res, estan (??) per lo que era la natura, els sons els colors, les olors, les fruites... tot diferent, no? Però bueno, què han de fer en una ciutat en la que no coneixen ningú, encara que saben que hi ha comitès d'acogida, etc. llavors agafen un taxi i li diuen al taxista: "som refugiats espanyols, volem un hotel". Llavors el taxista els porta a un hotel que existeix encara, a "5 de mayo", que es diu el "Canadà" i et vull donar l'anècdota perquè representa lo que és Mèxic per nosaltres. Arriben a l'hotel, un cuarto, etc., etc., poden baixar a dinar al restaurant... llavors entren a l'habitació, tanquen la porta, i la mare veu el preu de l'hotel, i el preu de l'hotel, sense els menjars, era de 5 pesos, i el capital de la família era 4'50. Aleshores el pare li va dir: "No et preocupis, anem a sopar". Van baixar a sopar, l'endemà van esmorzar i quan van haver esmorzat el pare va demanar el director, el gerent o lo que fos... i li va dir: "Sóc refugiat espanyol, sóc Antoni Coll... vaig arribar ahir a la nit, hem dormit, hem dinat, hem sopat i només porto 4'50, sé que hi ha uns comitès que ens ajudaran mentrestant, però en aquest moment no li puc pagar lo que hem consumit. Per tant, si vostè està d'acord, li deixo com a penyora la meua fam(??), la meua dona i la meua filla, mentre jo vaig a buscar ajuda". La resposta del gerent va ser: "Aquesta és casa seva, benvingut a Mèxic, vostè no té que pagar, faci, i quan pugui ja em pagarà; i mentrestant aquí visquin i mengin". Llavors això va ser la manera de rebre'ns, comprendràs que el deute amb el país és clar. Llavors bueno, ja com sigui, van fer la seva vida, la mare va començar a donar classes al Lluís Vives, que ja s'havia fundat, una de les tres escoles que van fundar els refugiats... jo vaig començar a anar a aquella escola...

S	Quin any era?
A	No sé... molt aviat, perquè es clar com que la mare no em podia deixar a casa, em portava de petita... llavors els records sempre són de l'escola. I el Vives estava molt a prop de casa nostra, vivíem centre... tots els refugiats vivien las centre... i el col·legi estava a quatre carrers de casa, llavors suposo que jo anava des de molt petita, perquè els meus records són des de molt petita a l'escola.
S	I al Vives què hi fas tu? Tots els estudis?
A	Hi faig tots els estudis fins al final del batxiller, fins a l'any 57. Devia començar el 42-43...
S	O sigui ben bé fins a entrar a la universitat...
A	I a partir del 57, a l'any 58 ja vaig començar a la universitat.
S	I quins records en tens del Vives? Primer una mica de records generals...
A	Bé, mira, érem una escola en la que ens coneixíem tots, no era una escola massa gran. Tots teníem una mica el mateix antecedent, en la meva generació encara érem tots fills de refugiats, llavors teníem els mateixos punts de referència diguéssim de la vida familiar... Algo que he vingut a valorar ja de gran era que no teníem família, aleshores adoptàvem com a tiets o com a cosins els que eren afortunats i tenien un tiet, llavors aquell tiet era tiet de tots... Una altra cosa és que no hi havia (??), llavors vaig tindre una infantesa, igual que molta gent de la meva generació, amb la que no teníem família, que la família érem reduïts pare, mare i germans; en el meu cas jo sóc filla única, llavors érem només el pare, la mare i jo, i ningú més... perquè algú sí havia arribat aquí part de la família i es van ajuntar tots, però jo tinc records del tio Óscar, que no era el tio Óscar evidentment, era el tio Óscar d'un altre... i això era important. I després una altra cosa que tinc com a record era que jugàvem a la guerra, constava que d'alguna manera era la conversa recurrent, aleshores jugàvem a la guerra, i hi havia ja una diferència sexual... llavors els nens eren soldats i les nenes infermeres, jo com que era una mica bèstia volia ser el soldat... i no m'agradava això de ser infermera i anar la retaguàrdia, jo volia anar al davant. Però era una escola molt... com una continuació a casa... nens i nenes junts... llavors... estàvem tots com una gran família.
S	I a les classes éreu molts?
A	No. Érem grups, bueno no sé comparat amb Espanya com sigui ara, però érem uns 40 o una cosa així... Al batxiller sí me'n recordo que ja hi havia xiquets mexicans, ja érem com a 50...
S	I records activitats que fèssiu a l'escola? A part diguéssim de les classes normals, per entendre'ns... altres activitats...
A	Una cosa, a part de jugar i lo que fan tots els nens que teníem també per temporades els jocs de les nenes, els jocs dels nens, de repent fèiem jocs en els que jugàvem tots junts... em fi, lo que es feia molt era preparar un festival de fi de curs, llavors lo que és interessant és que en aquest festival es feien generalment ballets, però eren ballets d'Espanya, vull dir era el continuar la tradició. Aleshores a mi, por razones óbvias, sempre em tocava ballar sardanes. I la família havia enviat una (??dalla) i uns mitons... i bueno aquí hi havia una modista que era també mallorquina que feia el vestidet, i jo tenia una (??dalla??) que venia de Catalunya... i llavors fèiem o un ballet o una sardana, i la jota aragonesa, i les sevillanes... lo que vulguis... I com a factor de cohesió era que cada dilluns la tradició escolar a Mèxic és que es fan lo que se'n diuen 'Hones a la bandera', se fa la bandera i es canta l'himne mexicà, etc., etc., i nosaltres a cantàvem l'himne de (Riego??), llavors tota la meva infantesa l'himno de Riego ha estat un element diguéssim d'aquest fil conductor de l'origen... que els meus fills ho han tingut, sent fills de mexicà i de catalana, perquè van anar al Col·legi Madrid i també es cantava l'himne de Riego.

S	El material que hi havia a les classes eren taules individuals, taules col·lectives...? Te'n recordes?
A	A la primària me penso que eren com.... no eren taules... eren com pupitres amb fila... estaven tots juntets, llavors era una fila complerta, a vegades potser hi havia un passillo al mig... i bueno... aleshores en general estàvem tots barrejats. Ja al batxiller teníem un parell de professors que eren una mica maniàtics, llavors a les señoritas ens posaven a primera fila perquè eren vuit salvatges, i lo que ell no sabia és que clar las señoritas eren pitjors que los caballeros, però bueno, imagina't tota la vida creixent junts... llavors ens posaven a primera fila... però si no estàvem tots barrejats...
S	A veure, tornat a les activitats, parlaves de festival de final de curs, exposicions en fèieu? Que amb alguna escola en feien... et sona?
A	No me'n recordo...
S	I excursions? Sortides a fora?
A	Alguns professors ho feien però no era la norma... algun professor al batxillerat feia sortides...
S	I després... has parlat allò de que sardanes, jotes, balls andalusos... jo el convenciment que tinc és que les baralles que hi van haver a Catalunya a dintre de l'esquerra quan se surt a l'estranger es mantenen igual, per tant entre anarquistes i comunistes... això després en el Vives, les diferències possiblement polítiques entre els pares es notaven amb vosaltres o no?
A	No, no... em penso que feien com un front comú contra Franco, per exemple el que sí recordo, no ja de la primària sinó del batxiller, que va ser ja inclús... la primera vegada que ho dic així en públic, la primera vegada que em vaig enfrontar las pares políticament, va ser quan el Franco va vendre les bases, aleshores nosaltres ens vam inflamar contra aquella (??)... lo dels americans, que devia el 54-55, que va ser a Torrejón de Ardoz, etc., etc.,... va fer com si fos la frente més gran que es podia fer i vam organitzar, érem xiquets de 13 i 14 anys, eh... vam organitzar brigades per defensar el territori a Espanya contra els americans i volíem anar a cremar la oficina, perquè a Mèxic no hi havia ambaixada, lo que hi havia era una representació oficiosa, o no me'n recordo com se deia, llavors volíem anar a fer pintes i a veure si la podíem cremar... estàvem tots inflamats d'aquests jocs de guerra que havíem tingut de nens i ho volíem portar a la pràctica perquè no podíem acceptar que en venguessin les bases als americans. Llavors clar, jo arribo a casa després de parlar amb els companys, a l'hora de dinar, que era l'hora de "què has fet avui nena?", doncs "hem organitzat un grup amb fulanet, menganet,... i demà a la tarda, tardet perquè no ens agafi la policia, anirem a la oficina fulano..." i naturalment els pares... van dir: "saps què nena? Aquí, a casa", i jo: "com és possible!?", sí va ser el primer enfrontament polític perquè naturalment no em van deixar sortir al carrer.
S	A veure, parlem de professors. Qui vares tenir? De professors bàsicament allò que recordis de professors catalans...
A	Bueno, a la primària vaig tindre la sort increïble de tindre dues professores, o sigui, dels 6 anys, de les dues primeres professores no me'n recordo, però el tercer any, tres i quatre, que devien ser 8 i 9 anys, vaig tindre l'Estrella Cor?? de Mora, que era el nom del seu marit, que era una meravella de professora i gràcies amb ella sé escriure, és a dir, ella ens va ensenyar a escriure de veritat, allò de poder posar en blanc i negre una idea de manera coherent. Aleshores jo estic convençuda que lo que he escrit, bo o dolent, a la meua vida professional, les arrels d'allò, la culpable (rialles), és l'Estrella Cortics??, una professora sensacional, l'estimava moltíssim, era una dona molt maca, amb una gran presència, i enèrgica, o sigui, ens l'estimàvem, li teníem molt de respecte, però allò de que ens feia una miqueta de por, perquè era molt i molt estricte. Després vaig tindre un altra professora, era castellana, Maria Betancur??, no sé d'on era,

	que ella ens va donar classe a 5è i 6è, i va reforçar, diguéssim era la continuació de l'Estrella Cortics, llavors va reforçar aquells fonaments de... com te diré... del llenguatge, que per la meua generació va ser molt important, pels meus companys...
S	Sabries posar algun exemple de l'Estrella de com feia les classes... o què us feia fer...?
A	Mmm... és un record així... la recordo molt catalana, amb una bruseta... molt polida...
S	Vosaltres sabíeu que era exiliada...
A	Sí, clar!
S	I feia referència coses de...
A	No, no es parlava...
S	El professorat era tot exiliat?
A	A la primària sí, a la secundària, bueno al batxiller, ja va començar a haver-hi professors mexicans... però el (??) màxim eren... bueno, a la secundària, al batxiller ja hi havia l'Estrella Cortics, catalana, i el professor Santaló, que era el personatge de l'escola... bueno, hi havia la mare també com a catalana, no, que era l'altre personatge. O sigui, hi havia tres catalans, l'Estrella, el professor Santaló i la mare. I després hi havia professors de totes parts, en aquell moment no pensaves si era estremeño, o... tots eren refugiats. L'Estrella donava classes d'espanyol, a secundària, era molt estricta, als tres anys, ens donava "Lengua y literatura españolas", ens ensenyava gramàtica... Era una matèria que no ens agradava, perquè clar, és com les matemàtiques o la geografia, apren de memòria totes les capitals d'Àfrica,... llavors clar, allò deia: "sujeto, verbo, complemento directo, indirecto y circunstancial", això és de l'Estrella Cortics,... que després jo vaig tindre problemes amb els meus fills perquè ja no parlaven de síl·labes sinó de fonemes, no parlaven de no sé què sinó de morfemes, i aleshores ja no entens res... jo quan vull escriure dic: "sujeto, verbo, predico, complemento directo, indirecto y circunstancial". I després hi havia un altre professora espanyola, que està a la foto, Àngela Campos de Botella, que també donava literatura. I després hi havia una altra professora que era filla, penso que eren potser valencians, Putxe(??)... la Lola Putxe, que era molt més jove, que ens va donar "Lengua y literatura iberoamericana", llavors ens feia llegir els autors i fèiem petits estudis, etc. Llavors el Santaló com a professor era meravellós. Ens ensenyava matemàtiques, a nosaltres, i clar eren matemàtiques complicades en aquell moment, hi ha que pensar que nosaltres érem molt joves, ara s'arriba una mica més tard, jo vaig sortir del batxiller a 16 anys, vaig entrar a la universitat... llavors érem molt joves. Llavors ell ens va ensenyar matemàtiques, àlgebra, trigonometria, i la seva frase predilecta, sempre va guardar l'accent català com si acabés de baixar de l'avió o del barco, i deia: "es que sois unos trugos, sabéis lo que es un trugo?, un trugo es un trozo de madera en el que no entra nada!" (rialles)... i era un professor excepcional, donava unes classes meravelloses, i amb ell vam aprendre moltes matemàtiques, moltes, va ser meravellós.
S	Me deies que en Santaló era una mica el referent de l'escola...
A	Perquè era un personatge, era un ànima de Déu, era la bondat personificada, sempre procurava d'alguna manera portar-te la matemàtica, la matemàtica i l'astronomia eren la seva obsessió, llavors procurava ajudar, ajudava molt als xiquets...
S	I a part de les matemàtiques, en l'ambient o el clima del professorat del col·legi, ell també n'era un referent?
A	Jo penso que sí, jo penso que era un dels professors connotats de l'escola, igual que ho era la meua mare també... el professor Santaló, la professora Oliva, eren dels personatges, perquè eren grans professors.
S	A la mare la vares tenir tu?
A	Sí.
S	Què t'ensenyava?

A	A mi em va donar classes de geografia, d'història antiga de Mèxic, perquè ella quan va arribar a Mèxic va estudiar Arqueologia, ella era arqueòloga de Mèxic, ho va estudiar al arribar aquí... llavors donava classes d'història antiga de Mèxic, i encara ara a vegades em trobo gent que em pregunta per ella i se'n recorden de les classes de la història antiga de Mèxic que els hi va donar; perquè era també una capacitat didàctica extraordinària.
S	El fet de ser la seva filla, no et va pas condicionar?
A	Me va condicionar molt perquè tenia que ser la millor del curs, llavors era una mica pesat. I llavors els meus exàmens no els qualificava la mare sinó l'inspector de la matèria o el director de l'escola. Naturalment quan els meus companys volien fer festa i s'escapaven per la part de darrera de l'escola, l'única que s'havia de quedar era jo, perquè si no rebia... en aquest sentit doncs sí... "es que es la hija de la profesora Oliva"...
S	Quins records en tens tu de la teva mare com a mestra?
A	Molt bons tots. Una gran professora, d'entrar molt a gust a la seva classe. Així com tinc records de professors, l'anecdota de tots els estudiants és immens, quan ens arribem a ajuntar dos o tres que encara ens veiem sempre surten també els mateixos referents... les víctimes propiciatòries, perquè també n'hem tingut que han estat les nostres víctimes, i els professors que detestàvem perquè... o eren mals professors, exigien sense ensenyar, dictaven... això de que dictessin ens posava malalts, i dictaven a 3000 per hora, i després t'ho tenien que aprendre tot de memòria... aquest tipus de coses que eren l'antitesi de lo que era un bon sistema d'ensenyament.
S	Per tant a classe també us permetia comparar un professor amb un altre i aleshores vosaltres ja anàveu valorant...
A	Naturalment, hi havia professors que volava una mosca i la senties, i no aixecaven la veu... i hi havia professors que cridaven com uns desgavellats, i desde luego ni ell se sentia, perquè... un professor una vegada ens va dir: "me marchó!" i un company se va aixecar per obrir-li la porta, i això a la meva mare no li haurien fet mai!
S	Hi havia càstigs físics a l'escola?
A	Noooo! El càstig pitjor era que t'enviessin a la direcció. Habitualment te treien de classe, lo qual era molt còmode perquè llavors te'n anaves al pati a jugar, clar que sempre et veia el director, llavors malament... però lo pitjor que et podia passar és que t'enviessin amb don Juan (??) que com te deia jo, no sols era refugiat sinó que tenia tatuat el número del camp de concentració on havia estat...
S	Era el senyor Bonet?
A	Juan Bonet, sí, no era català... no recordo d'on era, era una persona encantadora, i ell era el que més ens torturava perquè ens obligava a parlar amb públic, això que ara també és la cosa més normal del món, doncs ens torturava perquè posava la cadira a la tarima i deia: "tú, a la silla eléctrica", i llavors efectivament senties que allò era la pitjor tortura japonesa que te podien fer... però allò un càstig físic, mai, mai. Era el discutir, el parlar... era una mica l'herència de l'Institut-Escola, vam ser els hereus, sobretot els primers, els que encara venien d'allà, que vam ser els hereus de l'Institut-Escola.
S	Escolta, i de la mare, parla-me'n una mica més, deies que les classes les feia molt bé... quin tipus de classes feia, per exemple?
A	Mira, per exemple, història antiga, enlloc d'explicar-te les característiques de cada una de les cultures, perquè clar en un país on hi ha una riquesa tan enorme del món pre-colombí com aquest... si comences a explicar que els maies tal, que els asteques, que els no sé què... te fas uns lius... llavors la mare el que feia, com que ella treballava amb arqueologia, i en aquell moment tothom tenia peces arqueològiques perquè no era com ara que és "prohibido por la nación", llavors ella ens portava coses, figuretes...
S	No fèieu excursions però en canvi lo de fora venia a dintre...
a	Llavors ella ens portava per exemple platírico(??) que és una cultura preciosa d'aquí de la

	vall de Mèxic, amb unes figurines que són l'equivalent a un (?), en portava 100, 10... les que tingués en aquell moment a casa, llavors les explicava cada una i ens les feia passar, llavors els passàvem, les tocàvem, les acariciàvem... i clar, apreníem, perquè a la següent classe, aquelles figurines eren unes altres i anàvem fent comparacions... i per això molts vam aprendre les diferents cultures del Mèxic antic tocant-les, i això implica una didàctica i una capacitat d'ensenyament... i les seves classes eren així... mai aixecava la veu... ni ella ni l'Estrella.
S	La geografia com la feia?
A	Com una classe normal, amb molts mapes, amb dibuixos a la pissarra, amb molts dibuixos... també portava fotos, pensa que no hi havia lo que hi ha ara, ni els aparatos, ni els projectors que tenim ara... però portava fotos de revistes o de llibres; portava mostres de roques, fòssils, i el mateix que havia fet amb les figurines ho feia amb un fòssil, per exemple... llavors es clar, et donaves compte quan parlaven de les eres geològiques et portaven un fòssil d'un cargol o d'un amonites, i ho veies i ho tocaves...
S	Teníeu llibres de text?
A	Sí... no hi havia com després hi va haver lo que a Mèxic se'n diuen "Libro único de enseñanza" que bàsicament a la primària tu tens el llibre oficial, ara cada assignatura té el seu llibre oficial, però ara cada assignatura te donaven un llibre dels que hi havia al mercat, llavors clar a lo millor tu en una escola tenies el llibre d'un, i en una altra escola...
S	I els havien de comprar?
A	Sí. És a dir, per exemple, el Vives amb tot cas que jo recordi no hi havia biblioteca...
S	Perquè, es clar, amb la situació econòmica que estàveu pagar això era una despesa...
A	Naturalment.
S	I l'escola era...
A	Era molt barata. I els primers anys de l'escola, lo que m'havia comentat la mare, és que hi havia alguns professors mexicans, primer es pagava als professors mexicans i lo que sobrava es repartia entre els professors espanyols i a vegades els professors espanyols no cobraven.
S	I qui ho pagava això?
A	Cada alumne, i els alumnes que no podien pagar no pagaven. Hi havia doncs... aquests comitès que estan una mica perduts, valdria la pena treballar amb això, de què eren i què feien, perquè allí sí estaven molt marcats els partits polítics. Llavors per exemple el Putxe era un dels... president del Patronat del Vives, me penso, no?...
S	Potser és aquell que va tenir un càrrec després... subsecretari o una cosa així...?
A	És nèt.
S	I al col·legi hi dinàveu?
A	Sí... hi havia els dos sistemes, a la primària teníem classe matí i tarda, des de les nou fins a les cinc, llavors devia ser quarts d'una, la una, fins a les tres... una cosa així... Llavors hi havia la gent que vivia més o menys a prop que se'n podia anar a casa. Llavors van canviar l'escola, la van canviar a un barri que es diu Tacubaya, i era una casa de finals del XIX, una casa preciosa amb una escalinata... d'una gent que va ser molt rica, i era una casassa, llavors quedava lluny de casa, i molts dinàvem allí... i de llavors també tenim moltes anècdotes, per exemple quan ens donaven mandonguilles tots anàvem al bany al rentar-nos les mans, i a dipositar les mandonguilles perquè les detestàvem... (rialles)
S	La primera escola on va ser? Si la segona era a Tacubaya...
A	La primera va estar a... recordes Monumento a la Revolució? Doncs allà hi ha una avinguda al davant, que ara es diu Avenida de la Revolució, abans es deia Avenida del Igido, després es va dir Avenida Juárez, quan hi vivien nosaltres... passaves el monument, i lo que seguia, era un carrer que es deia Gómez-Farías, que va ser un dels intel·lectuals del segle XIX, del lliberals... i allí estava el Vives, lo curiós es que a la

	cantonada contraesquina hi havia l'escola dels Maristes, Colegio Cristóbal Colón, llavors clar, al setembre, que a Mèxic se celebra la independència i que surten totes les banderes a relluir, naturalment sortien les banderes republicanes, i els xiquets del Colón, treien les banderes feixistes... i hi havia una de bufetades...
S	Perquè... aquí las maristes hi havia espanyols?
A	No ho sé per què... potser perquè era l'església, o vés a saber... però bueno, era any per any, eh... any per any eren bufetades entre els xiquets del Colón i els xiquets nostres...
S	A veure, tornem a la família, la mare queda clar que és professora aquí i en altres llocs que ara me'n parlarà... el pare mentrestant...
A	Al pare no li agradava ser advocat, va ser advocat perquè era el primogènit d'una família mallorquina tradicional, llavors li van donar a escollir entre advocacia i militar... llavors crec que va ser militar uns anys, i va sortir corrent per l'antítesi de lo que ell era com a persona i llavors es va fer advocat... jo sé poques coses del pare perquè va morir quan era molt joveneta... las 58 anys, jo tenia just 17 anys acabat de complir... i clar, saps coses però no he conviscut amb la família del pare i llavors no tinc...
S	Per tant vau créixer mare i filla juntes...
A	Llavors des dels 17 anys ens vam quedar soles la mare i jo. Llavors el pare quan va arribar a Mèxic, ell havia estat treballant al tribunal militar a Barcelona, era secretari, i ja no en volia sapiguer res més... ja n'havia vist prou...
S	Perquè... per tal com jo sé... diguéssim la mare primer està a Girona, de Girona va a la Seu d'Urgell i de la Seu d'Urgell a Barcelona...
A	Sí... o de Girona va a Barcelona... por ahí... segurament...
S	Perquè el 37 és a la Seu d'Urgell, segons aquest document... i en canvi el pare dius que marxeu de Barcelona cap a l'exili...
A	Sí, a última hora ella ja estava a Barcelona, ella va tornar... no sé... segurament de la Seu ella va tornar a Barcelona... i primer va sortir el pare i després va sortir la mare, i es van trobar a Tossa, i d'allà van sortir junts, amagant-se perquè es van escapar dels camps de concentració, de la frontera, etc. I llavors el pare quan va arribar a Mèxic li van proposar naturalment que treballés com a advocat, molts ho van fer, hi havia gent també catalans... però naturalment tenia que aprendre les lleis de Mèxic... tenia que posar-se a to... i com que no li interessava, va buscar a veure què podia fer... Llavors, com tots els refugiats, al principi es va guanyar la vida de tota manera, llavors el pare, per exemple, durant una temporada llarga, va fer de venedor de material de construcció, perquè feien de tot... hi havia una mallorquí que jo penso que es va aprofitar una mica de la situació, sempre hi ha gent que s'aprofita... però bueno, el pare venia material de ferro i coses d'aquestes; i com que en el cor era un artista, va decidir que a Mèxic hi havia dos coses meravelloses, plata i mà d'obra artística... llavors va posar una peleteria, no tenia res que veure amb el que ell havia estudiat... i va posar una peleteria en un moment que hi havia un boom econòmic a Mèxic, les coses que feia eren molt boniques, totes treballades a mà, etc., etc. eren peces úniques, llavors va tindre un cert èxit, i d'allò vam viure. Quan l'economia va anar cap a baix, hi havia uns mallorquins que tenien una granja, perquè hi va haver el creixement de l'avicultura, com hi va haver a Catalunya també, i aleshores aquests amics, eren de Menorca, els Ponseti, i ells tenien una granja molt gran que es deia "Menorc", i llavors el pare va posar una grangeta, mini, que es deia "Mallorca", i naturalment tots els amics, igual que tenien coberts de plata de casa, tenien ous de les gallines de la granja "Mallorca" (rialles). Llavors el pare ja no va fer mai més d'avocat i es va oblidar d'allò...
S	Tornem a la mare... les qualitats de la mare com a mestra ja queden clares, i està al Vives... però abans em deies que havia estat a 5 col·legis?
A	Sí... bueno... ella va treballar bàsicament al Vives i a l'Acadèmia Hispano-Mexicana,

	<p>perquè no va treballar mai al Colegio Madrid, sinó va treballar en aquestes dues escoles i de fet estava treballant només en aquestes dues escoles...</p> <p>Però un dia un amic mexicà, geògraf, un personatge molt especial, un amic molt estimat de casa, el professor Alberto Escalona Ramos, que tenia unes teories molt simpàtiques de que hi havia que canviar el capital del país, el centre geogràfic... en fi, un home així molt divertit, i va dir: “bueno, per què vostè no treballa a l'escola oficial? Perquè l'escola oficial li donarà una antiguetat, la possibilitat d'una jubilació...” perquè, clar, les escoles espanyoles, quan s'acaba, s'acaba, al Madrid afortunadament ha aconseguit tindre un èxit comercial inclús, amb 1000 i pico d'estudiants... és una altra cosa... llavors a aquest amic la mamà li va dir: “oh, perquè no m'ho han demanat”, perquè clar, a la mare no se li acudia anar a demanar feina, i llavors els professor Escalona li va dir: “ja li demanarà”. Llavors ell li va aconseguir, diguéssim, la va convidar a ser professora de la Escuela Nacional Preparatoria.</p>
S	I en aquesta escola quina feina feia? Amb els noms no me sé imaginar quin tipus d'escola seria...
A	La Escuela Nacional Preparatoria ve a ser com l'institut, però depèn de la universitat, les “prepas”. És a dir, la Universitat Nacional prepara pels que han d'ingressar a la universitat, i els prepa era en uns instituts que se'n diuen Escuela Nacional Preparatoria, que el nom popular és la “prepa”, de la qual hi ha 9 plantels, 9 escoles, que són enormes. Aleshores la mare quan va començar, va començar a donar classes amb una de les “prepas” que era la “prepa 2”, que està a on ara hi ha el Tiemplo Mayor, encara hi ha un edifici, amb una cúpula... allí treballava la mare... I també amb una altre dels “planteles” que és la “prepa 5” que està relativament a prop de (??).
S	I això ho simultanejava?
A	Llavors... naturalment... i afortunadament quan el pare es va posar malalt, va estar malalt 10 mesos i no hi havia seguretat social, no hi havia res, però hi havia la solidaritat de l'exili, llavors teníem un amic que cada 15 dies abans de passar a veure el pare, passava a caixa de l'hospital a pagar el compte, es va encarregar de l'enterro del pare, i després la mare es va encarregar d'anar pagant com va poder. Aleshores amb aquell moment se va obrir una altra “prepa”, la “prepa 7”, que està també pel centre per un barri que es diu la Mercè, i d'aquella “prepa” la mare va ser fundadora, i llavors ja, al ser fundadora de la “prepa 7” es va concentrar amb aquesta escola i ja no va rondar, perquè rondava per tot Mèxic donant classes. Els dematins uns dies al Vives, uns altres dies a l'Acadèmia, i a les tardes unes hores a la “prepa 2”, unes altres hores a la “prepa 5”...
S	I què ensenyava? Geografia?
A	Geografia.
S	Només?
A	Allí ja només va ensenyar geografia.
S	Però en aquesta, la “prepa 7”, devia fer feina, si va ser fundadora, d'administració també i de direcció...?
A	No, només de professorat. Només classes, de geografia tot el temps.
S	I tot això ho fa mentre estudia arqueologia a la universitat?
A	No, l'arqueologia la va estudiar als primers anys, als primers quarantes, recent arribada.
S	Quan arriba es posa a estudiar, per tant, i després quan té el títol, diguéssim la formació...
A	Va treballar amb una arqueòloga, però mai va treballar com a arqueòloga de manera oficial, diguéssim. Ella... la seva gran amiga és una arqueòloga, una dona fora de sèrie, que encara viu, que és la Loreto Sejerné (??), arqueòloga francesa que va arribar a Mèxic també refugiada. Ella estava casada amb el Víctor Serj (??) que era un dels ideòlegs de la Revolució Russa, llavors... la Loreto i el Víctor van arribar a Mèxic, i la Loreto es va

	<p>posar a estudiar arqueologia, allí es van trobar totes dues, lògicament per edat i circumstància, perquè no corresponien ni per edat ni per circumstància al resto dels estudiants... i bueno, es va crear una amistat que dura ara entre la Loreto i jo perquè clar ja no pot... però van ser les germanes. I després el Víctor Serj va morir a Mèxic d'un ataca de cor, i la Loreto, al cap d'uns anys, es va casar amb un altre home extraordinari, l'Eraldo Orfila Reinal (??), que va ser el fundador i director de "Siglo XXI". Llavors la Loreto i l'Eraldo són com els meus segons pares.</p> <p>Bueno la mare va fer arqueologia i treballava amb la Loreto, sí va fer treballs d'arqueologia molt importants, a Apanenque(??), a Atotityuacan(??)... té milers de llibre publicats... etc., etc. i la mare d'alguna manera treballava amb ella, quan les classes li permetien, perquè, clar, el temps de la mare era de classes.</p>
S	La mare, de l'època aquella que va fer de mestra a Catalunya, en parlava aquí?
A	A mi me'n parlava alguna vegada.
S	I què t'explicava?
A	Mira... poca cosa... m'explicava bàsicament, una vegada em va comentar, perquè només se parlava així una mica en passat... llavors per exemple un dia em va explicar, que me penso que era a Girona, que van xiular les alarmes dels bombardejos, llavors que ella estava explicant lo que fos, i que els nens, els xiquets, li van dir: "professora", perquè els hi havien dit que sortissin al pati, però si sortien al pati... total, ja ningú sortia enlloc, tothom se quedava... llavors lo únic que li deien els xiquets és que expliqués un conte. Aleshores ella deixava la geografia d'un costat s'inventava com podia un conte per tindre els nens distrets mentre hi havia les bombardejos. Me'n recordo que a mi m'impressionava moltíssim, no, perquè em posava en aquella situació...
S	Ara quan tu has explicat has fet un referent de dir "és que érem descendents de l'Institut-Escola".
A	Sí.
S	Aleshores tu has nascut amb una època que no has viscut l'Institut-Escola d'Espanya, i d'enlloc... aleshores aquest referent de l'Institut-Escola?
A	Ja és de gran.
S	I qui te l'ha explicat? O l'has llegit tu...?
A	No, perquè clar, perquè parles amb algú... o amb aquesta amiga que et dic que pots parlar amb ella... jo amb ella parlo molt ara... Pensa una cosa, que quan tu ets jove, moltes coses no t'importen, t'importa el moment actual i lo que ve per davant, no t'importa lo de darrera. Si és una cosa que tens a casa, i que hi tens que viure, i tens que menjar, i esmorzar i sopar... com és la guerra, aleshores bueno... però no et preocupes... per exemple els pares van tractar de no fer-ho massa pesat... De totes maneres, jo veig una pel·lícula de guerra, les he vistes, però pateixo... un casc alemany em posa fora de mi... Recordo un dia que anàvem la mare i jo pel centre, anava conduint ella amb el cotxe, i de repent es va fer un silenci, i va sonar una ambulància, les ambulàncies a Mèxic sonen com les sirenes dels bombardejos, no són com les sirenes d'Europa, i la mare es va... jo mai l'havia vist... transfigurada, es va quedar paralizada, va començar a tremolar, ella que sempre va ser una dona d'una gran serenitat i d'un gran control, i a mi em va esgarriar, llavors vaig pensar: "què hi ha darrera de tot això?". Aquests darreres, per lo menys a mi, me'ls van evitar, que ja amb lo que vivíem ja n'hi havia prou. Perquè clar quan vas creixent una mica i... el camp de concentració, i que "ens vam amagar", i això del camió... llavors arriba a ser una càrrega forta per poder continuar com si no res... Jo em vaig enterar de com havien sortit els pares d'Espanya quan el pare era mort. Una nit que no podíem dormir ni la mare ni jo, que de repent li vaig preguntar "com vas sortir d'Espanya?", és a dir, vaig necessitar que el pare no hi fos per preguntar-li, i era molt joveneta. Llavors aquella nit no vam dormir, i la mare me va explicar tot, ja et post imaginar, hores i hores...

S	Ella també es devia desfogar...
A	Sí, naturalment. En aquell moment vaig conèixer coses que no sabia, i bueno, tenia 17 anys...
S	I la mare no van passar pels camps de concentració? Van anar de dret a París?
A	No, perquè el meu pare... amb una personalitat molt especial, tenia una gran capacitat organitzativa i “olfato”, i quan van passar la frontera hi havia uns soldats i uns camions i deien: “Le Bolou”, i el meu pare va dir: “Le Bolou? Res de Le Bolou”, llavors li va dir a la mare: “tu i jo ens amaguem”, i la mare li va dir: “bueno però si la gent se’n va...”, la mare anava seguint com el ramat, i el pare li va dir: “no, ens amagarem”; i es van amagar en un (??)... no sé... i al cap de moltes hores, l’endemà, van sortir, se’n van anar cap a l’estació del tren i van pujar cap a París. El meu pare parlava molt bé varios idiomes, i el francès el parlava com si fos el seu idioma, llavors quan els aturaven i els hi demanaven “le papier” feia tota una obra de teatre dient per què em demanen a mi papers si sóc un francès?
S	On l’havia après?
A	A França, havia viatjat, havia estat a Alemanya...
S	I el teu francès d’on és?
A	De casa. Ells parlaven en francès quan volien que jo no me’n enterés de les coses; fins que un dia els hi vaig dir: “sabeu què? Me n’he enterat completament de tot!”, perquè el vaig aprendre de petitona... i després vaig anar a fer cursos...
S	Perquè no és lògic, no, jo crec que aquí més aviat és l’anglès... de sempre... allà és l’anglès ara.
A	Sí, però jo vaig aprendre espanyol, català i francès casi al mateix temps, i després vaig treballar amb la Loret... i no fèiem més que parlar amb francès...
S	De la mare, a part del llibre aquest del Colegio de Jalisco, hi ha alguna cosa més escrita sobre ella?
A	No... bueno sí, hi ha alguns petits comentaris... hi ha una memòria sobre la “prepa 7” a la que hi ha una petita fulla sobre la professora Oliva, o alguna cosa així... (TALL) Fa dotze anys que va començar a perdre... i fa sis... casi no hi veu...
S	Quants anys té ara?
A	N’ha fet 90.
S	Aquests casos mentre el cos aguanta i el cap està bé, està molt bé... però si no, després... (parlen de les seves mares).
A	Amb aquella intel·ligència, aquella brillantesa, els nivells de cultura que tenia... era una dona extraordinària, llavors te sap greu parlat en passat quan la tens davant... aleshores és terrible, no hi ha res pitjor que perdre el cap... Tinc la gran sort, que és lo que a mi me permet aguantar, i és que estic convençuda de que no pateix i és que la veus serena, tranquil·la, li fas mimitos, li fas un petó i somriu, i no es queixa... aleshores vol dir que està tranquil·la i que està bé...